

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	9
1.1. Загальнотеоретичне поняття правового режиму	9
1.2. Поняття правового режиму зовнішньоекономічної діяльності	27
1.3. Поняття та напрями зовнішньоекономічної діяльності як предмету правового регулювання	44
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-НОРМАТИВНЕ ПІДҐРУНТЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	87
2.1. Основні економічні та соціальні вимоги модернізації правового режиму ЗЕД	87
2.2. Сучасні джерела правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності України, що виступають об'єктом та формою модернізації її правового режиму	122
2.3. Вплив міжнародного економічного права на регулювання сучасних зовнішньоекономічних відносин України та їх модернізацію	155
2.4. Основні міжнародні зобов'язання України, що впливають на модернізацію правового режиму зовнішньоекономічної діяльності	175

РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ТА ЙОГО ДЕРЖАВАМИ-ЧЛЕНАМИ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	198
3.1. Передумови модернізації правового режиму ЗЕД відповідно до взятих на себе Україною зобов'язань перед ЄС та його державами-членами	198
3.2. Загальна характеристика модернізації правового режиму ЗЕД в Україні на підставі Угоди про асоціацію з ЄС	228
3.3. Право Європейського Союзу як орієнтир для модернізації українського зовнішньоекономічного законодавства	260
РОЗДІЛ 4. МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ НАДАННЯ ПОСЛУГ СУБ'ЄКТАМИ ЗЕД УКРАЇНИ	278
4.1. Поняття та зміст послуг у ЗЕД як загальноправової категорії	278
4.2. Гармонізація правового регулювання послуг у ЗЕД за законодавством України та законодавством ЄС	290
4.3. Проблемні питання податкового стимулювання експорту послуг за законодавством України	304
РОЗДІЛ 5. МОДЕРНІЗАЦІЯ РЕЖИМУ ЗДІЙСНЕННЯ ЗЕД СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ	312
5.1. Організаційно-правові засади здійснення ЗЕД суб'єктами господарювання державного сектору економіки	312
5.2. Основні чинники та напрями удосконалення порядку здійснення ЗЕД суб'єктами господарювання державного сектору економіки	333
ВИСНОВКИ	351
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	361

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГК	– Господарський кодекс України;
ДФЄС	– Договір про функціонування Європейського Союзу;
ДП	– державне підприємство;
ЄС	– Європейський Союз;
ЗЕД	– зовнішньоекономічна діяльність;
ЗУ	– Закон України;
КУ	– Конституція України;
МЄВ	– міжнародні економічні відносини;
МЄП	– Міжнародне економічне право;
МПП	– Міжнародне приватне право;
МФП	– Міжнародне фінансове право;
ОЕСР	– Організації економічного співробітництва та розвитку;
ООН	– Організація Об'єднаних Націй;
ПК	– Податковий кодекс України;
СОТ	– Світова організація торгівлі;
УАЕС, Угода про асоціацією між Україною та ЄС	– Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони;
УПС	– Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами;
ЦК	– Цивільний кодекс України.

ВСТУП

В умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, в основі яких переважно лежать відносини міжнародної економічної інтеграції, участь в яких бере Україна, необхідним стає формування ефективного правового регулювання зовнішньоекономічних відносин відповідно до європейських і міжнародних стандартів та економічних потреб національного економічного розвитку.

Сучасна правова реальність у сфері зовнішньоекономічної діяльності являє собою синтез міжнародного, наднаціонального та внутрішньодержавного регулювання, межі яких доволі складно простежити, що зумовлює існування комплексу проблем теоретичного та практичного характеру, пов'язаного із співвідношенням національних та міжнародних джерел права, правилами тлумачення, приведення національного законодавства до наднаціональних та міжнародних стандартів тощо. Нормативним масивом, що охоплює усю сферу різноманітних та розгалужених зовнішньоекономічних відносин, повинно стати міжнародне економічне право, правова природа якого до теперішнього часу залишається предметом наукових дискусій.

Належне забезпечення правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічних відносин вимагає побудови цілісної теоретико-обґрунтованої концепції, пов'язаної із встановленням понятійно-категоріально апарату правового режиму зовнішньоекономічної діяльності, визначення його ознак та системно-структурної складової. Лише в такому випадку може бути запропоноване вирішення макро- та мікроекономічних проблем у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що буде забезпечено системністю правового регулювання.

Окремої наукової уваги зазнає євроінтеграційний шлях України, здобутий значними зусиллям та кров'ю народу України. Бажання стати частиною не лише політичної, а й економічної та правової системи Європи вимагає внесення відповідних змін до національного законодавства, передусім до тих актів, що регулюють відносини між

національними суб'єктами та суб'єктами Європейського Союзу, тобто носять міжнародний характер.

Вищевикладене свідчить, що системне та комплексне дослідження проблем модернізації правового режиму зовнішньоекономічної діяльності в Україні в умовах міжнародної, передусім європейської, економічної інтеграції становить новий перспективний вектор наукових досліджень у галузях міжнародного та господарського права на рівні монографічного дослідження.

Таку роботу неможливо якісно провести без урахування усього розмаїття правовідносин у межах міжнародного економічного права та національного господарського (економічного) права, позаяк сучасні інтеграційні процеси вимагають не лише адаптації національних правил здійснення зовнішньоекономічної діяльності до порядку здійснення відповідної діяльності в межах ЄС та інших інтеграційних об'єднань, але й прямо передбачають імплементацію положень міжнародного економічного права в межах міжнародних зобов'язань України в національне господарське законодавство. З іншого боку, потреби розвитку національної економіки та підтримки інвестицій в Україну диктують напрями інтеграційних зусиль держави в напрямку руху в міжнародні структури та приєднання до міжнародних договорів й об'єднань.

Окремі проблеми, які досліджуються в монографії, розглядалися такими вітчизняними та іноземними правознавцями як: В.Ф. Опришко, О.М. Толочко, В.Д. Сидор, Є.О. Львова, І.І. Дахно, В.Л. Чубарєв, Г.М. Вельяминов, Л.П. Ануфрієва, В.М. Шумілов, О.М. Шемякін, О.В. Омельченко, О.К. Вишняков, В.К. Мамутов, О.П. Подцерковний, В.А. Устименко, О.Р. Зельдіна, М.Д. Василенко, С.С. Алексєєв, К.В. Смирнова М.Н. Марченко, С.Ю. Кашкін, В.І. Король, Є.Ю. Атаманова, В.М. Коссак, В.В. Поєдинок, W. Fikentscher, A. Kaczorowska, D. Chalmers, S.P. Subedi, M. Möller, I. Brownlie, J. Winter та багато інших, результати наукових досліджень яких використані при підготовці цієї роботи.

Водночас питання модернізації правового режиму зовнішньоекономічної діяльності України в умовах сучасних міжнародних інтеграційних процесів у цілісному вигляді не розглядалися.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Монографія виконана згідно з Державними цільовими комплексними

програмами «Особливості і тенденції правотворчості в умовах трансформації суспільства» (державний реєстраційний номер 0113U003317) та «Право в умовах глобалізації: основні тенденції розвитку» (державний реєстраційний номер 0118U006475).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є формування цілісної науково-правової концепції модернізації правового режиму зовнішньоекономічної діяльності в Україні в умовах міжнародної економічної інтеграції, що має сприяти належному забезпеченню прав та законних інтересів національних суб'єктів господарювання при здійсненні зовнішньоекономічної господарської діяльності, налагодження ефективного економічного співробітництва України з іноземними державами, розвитку національної економіки.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Загальнотеоретичне поняття правового режиму

Категорія «правовий режим» останнім часом доволі часто застосовується в галузевих правових науках: досліджуються правові режими різних категорій земель у науці земельного права, різноманітні адміністративно-правові режими: імміграції [1], митної діяльності [2], громадської безпеки [3], обігу зброї [4] тощо, міжнародно-правові режими: повітряного простору [5], судноплавства [6], континентального шельфу [7], морських застав та іпотек [8] тощо; у господарсько-правовій науці розглядаються спеціальні правові режими здійснення господарської діяльності у вільних економічних зонах, територіях пріоритетного розвитку, окремих галузях економіки [9].

Поширене використання категорії «правовий режим» без визначення її характерних ознак та структури породжує різноаспектне та непослідовне застосування цієї категорії без достатніх наукових підстав. Проблема посилюється у зв'язку із наявністю значної кількості неспівпадаючих одна з одною думок щодо розуміння зазначеної категорії в теорії права, що тягне за собою втрату цінності диференціації правової термінології, ускладнює розвиток галузевих досліджень щодо окремих правових режимів, зокрема в контексті правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД).

Проблемам правового режиму приділяли увагу досить багато вчених, що спрямовували свої наукові пошуки як у межах дослідження проблем

теорії права, так і окремих галузей правової системи. Серед таких науковців необхідно передусім відзначити С.С. Алексєєва, Р.Т. Мухаєва, О.Ф. Скакун, С.О. Комарова, О.О. Іванова, П.П. Богущького, Е.Ф. Шамсумову, О.В. Мелехіна, В.М. Корельського, В.Д. Первалова тощо.

Серед сучасних досліджень на пострадянському просторі варто відзначити в цьому контексті дисертаційні дослідження Е.Ф. Шамсумової «Правовые режимы (теоретический аспект)» (2001 рік) [12] та О.С. Родіонова «Механизм установления правовых режимов российским законодательством» (2001 рік) [18]. Водночас не можна вважати, що цими роботами остаточно вирішено питання застосування категорій правових режимів, враховуючи їх доволі велику абстракцію, що призводить до втрати особливостей окремих режимів. Крім того, вказані праці містять дискусійні положення, які потребують обговорення та доопрацювання. У господарсько-правових дослідженнях питання правових режимів неодноразово виносилися на обговорення в контексті спеціальних режимів господарювання. Зокрема, можна відмітити роботи О.Р. Зельдіної [9] та М.Д. Василенка [43]. Разом з тим із цих робіт також важко зробити універсальні висновки щодо застосування поняття правових режимів у сфері господарювання, особливо в контексті зовнішньоекономічної та інших особливих видів господарської діяльності.

Розпочинаючи аналіз, не можна не помітити взаємозалежність понять «режим», «правовий режим» та «режим окремої галузі права», які є похідними один від одного, тож підлягає з'ясуванню найзагальніше поняття «режим» (рис. 1).

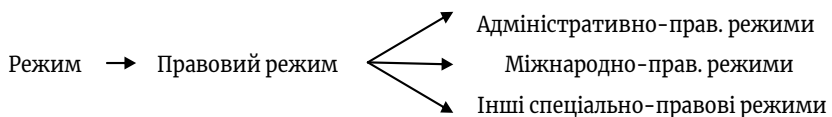

Рисунок 1

Слово «режим» походить від латинського *regimen*, що в перекладі в латинсько-російському словнику відомого радянського вченого-філолога Й.Х. Дворецького розуміється як «1) управління,

командування, старшування, завідування, керівництво; 2) кермо, руль; 3) керівник, голова [10, с. 863]». Наведений переклад характеризує поняття «режим» як таке, що пов'язано із владою, управлінням.

Слово «regime» знайшло своє відображення в різноманітних значеннях у французькій мові та може означати: 1) державний устрій, тип правління; 2) образ життя, уклад, розпорядок; 3) порядок; 4) дієта; 5) умови праці; 6) управління; 7) гроно, китиця, гілка з плодами, пучок [11, с. 722]. У наведених значеннях простежується дещо спільне: режим – є певним порядком, станом упорядкування певних сутностей.

У зв'язку з наведеним не можна погодитися з Е.Ф. Шамшуріною, яка фактично ототожнює режим із певними суб'єктами та зазначає, що режим «являє собою сукупність владних структур, що мають можливість здійснювати покладені на них повноваження» [12, с. 26], адже в даному випадку змішуються поняття режиму та системи органів влади, що не лише звужує поняття режиму до рівня джерела влади, але й не дозволяє використати правове спрямування цього поняття. Аналогічним чином хибними видаються твердження зазначеної вченої про те, що режим може діяти, здійснювати діяльність [12, с. 25–26], адже це є ознакою саме суб'єктів правовідносин та інших соціальних відносин.

Дійсно, пов'язаність поняття режиму із значенням влади та управління не можна визнати випадковим. Поняття «режим» знайшло свій розвиток у політичній науці (політології) й отримало широке розповсюдження в якості нового політичного поняття у кінці 18 – початку 19 сторіччя одночасно зі словом «конституція», що слугувало для концептуалізації стійких характеристик політичного устрою, повага до яких була обов'язковою як для держави, так і для громадянського суспільства. Відповідно було необхідно якимось чином позначити комплекс змінних параметрів політичного устрою, адже за існування однієї конституції можливо існування багатьох схем правління, побудова яких залежить від співвідношення політичних сил у певний момент. Для позначення відповідних схем правління, що могли існувати та змінюватися в одних і тих самих конституційних межах, і використовувалося поняття «політичний режим» [13, с. 115]. Одне з перших визначень політичного режиму в політичній науці дав відомий французький політолог М. Дюверже, який розглядав політичний режим як «певне сполучення систем партій,

способів голосування, одного чи декількох типів прийняття рішення, однієї чи декількох структур впливу» [14, с. 120].

На теперішній час політичний режим визначається як «сукупність найбільш типових методів функціонування основних інститутів влади, ресурсів, що ними використовуються, і способів примусу, які оформлюють і структурують реальний процес взаємодії держави і суспільства» [15, с. 165]. При цьому політичний режим як явище динамічне та рухоме зазвичай протиставляється політичній системі, враховуючи те, що еволюція однієї політичної системи може здійснюватися при зміні декількох політичних режимів. Наприклад, система радянської влади, що була встановлена на початку ХХ сторіччя, трансформувалась у сталінський режим, потім – у режим, що сформувався в роки так званої «хрущовської відлиги» (у 60-х рр.) [15, с. 166]. Політичний режим визначають також як спосіб функціонування політичної системи, виділяючи чотири типи режимів: демократичний, авторитарний, диктаторський, тоталітарний [16, с. 99]. Політичний режим визначає як здійснюється влада, як функціонують політичні інститути і політичні відносини, яка динаміка політичної системи, як співвідносяться між собою влади та суспільство, хто кого контролює, а також забезпечує досягнення цілей політики, реалізацію інтересів владної еліти [17].

Наведене дозволяє дійти висновку, що політичний режим розуміється як певний порядок здійснення влади основними інститутами влади та суспільства, що здійснюється за допомогою різних способів та методів та характеризує динаміку політичних процесів на противагу політичній системі, яка характеризує політичний устрій держави, «статіку».

Подібним до поняття політичного режиму в науці (у т.ч. юридичній) застосовується поняття «державний режим», під яким розуміється «сукупність методів та способів здійснення державної влади групами, класами чи прошарками суспільства, що перебувають у владі» [26, с. 317].

У правовій науці історично поняття «правовий режим» почало використовуватися в галузевих науках, переважно в міжнародному та земельному (природоресурсному) праві: «міжнародно-правовий режим», «правовий режим земель», «режим водних ресурсів» тощо. Водночас, як зазначає О.С. Родіонов, здебільшого поняття «правовий режим» використовувалося правознавцями як вже відоме і таке, що

не потребує спеціального уточнення, хоча це є логічною помилкою, яка полягає у визначенні «невідомого через невідоме». Така практика не могла не призвести, з одного боку, до дуже широкого розуміння поняття «правовий режим», що тягло за собою не завжди доцільне його використання, а з іншого боку – до того, що дослідження (яке застосовує зазначене поняття) не може бути визнано закінченим та у достатній мірі повноцінним [18, с. 17].

У міжнародно-правових актах термін «режим» застосовується неоднаково: здебільшого фактично розкривається через поняття «порядок проходу, «порядок використання», «права та інтереси стосовно певного об'єкта відповідно до міжнародно-правового акту» тощо. Наприклад, можна звернути увагу на Конвенцію 1936 року про режим проток. При цьому в Конвенції ООН з морського права 1982 року (ст. 35) навіть зустрічається поєднання терміну «правовий режим» проток та «правовий статус» внутрішніх вод.

Вважається, що одне з найбільш ґрунтовних досліджень міжнародно-правових режимів провів Оран Янг (Oran R. Young) у своїй праці «Міжнародне співробітництво: побудова режимів природних ресурсів та довкілля» [614]. Але вже з назви роботи видно, що нахил робиться саме на міжнародне природоресурсне право. Із цих позицій в українському правознавстві міжнародно-правовий режим досліджував, наприклад, О.М. Спектор. При цьому під міжнародно-правовим режимом розуміється сукупність міжнародно-правових та інших норм, що мають на меті регулювання поведінки суб'єктів і учасників правовідносин щодо поводження, використання та захисту певної групи природних ресурсів, і передбачається існування інституційної структури, яка, серед іншого, дозволяє розв'язувати спори. До того ж одночасно такі режими можуть існувати як «горизонтально» – щодо певних просторів (морських, повітряних, космічних), так і «вертикально» – наприклад, щодо певних типів ресурсів, які перебувають у кількох просторах [615, с. 297]. Разом з тим, як видно, такий підхід навряд чи може вважатися універсальним для усіх міжнародно-правових відносин та видів діяльності, і має, по суті, вузький об'єктно-орієнтований характер, з якого випадає, наприклад, режим збройного конфлікту. Не випадково інші дослідники відзначають міжнародно-правовий режим як «форму сучасних